

УДК 811.134.3'36'37

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ФУТУРАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПОРТУГАЛЬСЬКІЙ МОВІ (ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ)

Кіркowska І.С., к. філол. н., доцент,
завідувач кафедри романської філології

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Стаття присвячена моделюванню функціонально-семантичного поля категорії футуральності в сучасній португальській мові. Розглядаються загальні питання стосовно теорії поля в лінгвістиці. Здійснюється функціонально-семантичний аналіз форм категорії футуральності в зіставному аспекті всередині зазначеної категорії з урахуванням категоріальної семантики темпоральності, модальності та аспектуальності.

Ключові слова: функціонально-семантичне поле, футуральність, макрополе, мікрополе, модальність, темпоральність, аспектуальність.

Статья посвящена моделированию функционально-семантического поля категории футуральности в современном португальском языке. Рассматриваются общие вопросы относительно теории поля в лингвистике. Осуществляется функционально-семантический анализ форм категории футуральности в сопоставительном аспекте внутри указанной категории с учетом категориальной семантики темпоральности, модальности и аспектуальности.

Ключевые слова: функционально-семантическое поле, футуральность, макрополе, микрополе, модальность, темпоральность, аспектуальность.

Kirkovska I.S. FUNCTIONAL AND SEMANTIC FIELD OF FUTURALITY IN MODERN PORTUGUESE (CONTRASTIVE ASPECT)

The article is devoted to the modeling of functional and semantic field of the category "futurity" in modern Portuguese. The general questions about the theory of "fields" in linguistics are under consideration. The functional and semantic analysis has been made in terms of the category "futurity" within a contrastive aspect in the mentioned category taking into account the categorical semantics of temporality, modality and aspectuality.

Key words: functional and semantic field, futurity, macrofield, microfield, modality, temporality, aspectuality.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми визначається інтегративними тенденціями розвитку мовознавства й пріоритетною спрямованістю сучасної лінгвістики на впровадження новітніх підходів до виокремлення різних граматичних категорій. Розгляд функціонально-семантичного поля категорії футуральності в сучасній португальській мові є необхідним для поглиблення й уточнення загальної теорії системних відношень між одиницями мови.

Постановка завдання. Метою представленого дослідження є моделювання функціонально-семантичного поля категорії футуральності в сучасній португальській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціональне вивчення мовних явищ має давню традицію. Теоретичною базою функціонального методу є розуміння мови як динамічної системи, що знаходиться в постійному русі та розвитку. Системний характер та динамічність мови виявляється в процесі її функціонування, адже функціонування – це реалізація різноманітних функцій, насамперед семантичних. Метод поля дозволяє дослідити становлення та співіснування

функціонально-семантичної категорії рес-трикції з іншими формами, тобто дослідити її варіантність, а також дозволяє її переміщення до розряду «ядерних», більш розповсюджених та сталих згідно з принципом продуктивності. Основна цінність такого методу для лінгвістики полягає в його інтегративному характері, простежуванні процесу вираження певної семантики (у нашому випадку – категорії футуральності) за допомогою різних засобів. Функціонально-семантичне поле (далі – ФСП) є спробою моделювати інтеграцію лексичних та граматичних єдностей / категорій. Тому їх розглядають як інтегральні поля [3, с. 40]. Такий підхід зумовлений тим, що багато явищ мови мають польову структуру. Однак відзначимо, що модель поля подається в різних дослідженнях по-різному: наприклад, у Г.О. Золотової це сфера, у В.Г. Адмоні – віяло [1, с. 291], у межах нашого дослідження використовуватиметься термін «поле», оскільки він, на нашу думку, найбільш вдало передає характер розташування елементів ФСП категорії футуральності та відповідає системно-функціональній парадигмі мовних явищ.

Ми будемо послуговуватися термінологією, запропонованою Андресом Белью, яка використовується в низці іберо-романських граматики (іспанської та галісійської мови) у визначенні часових дієслівних форм [2, с. 45]. Автор виокремлює основні часові поняття (Presente, Futuro, Pretérito), які допоможуть сформулювати ФСП категорії футуральності з відповідними макро- та мікрополями й продемонструвати взаємодію семантичних зон:

Presente – Antepresente (Pretérito Perfecto Composto) Futuro – Antefuturo (Futuro do Presente Composto);

Preterito – Cópreterito (Pretérito Imperfeito) – Antecópreterito (Pretérito maisque-perfeito);

Pospreterito (Futuro do Pretérito Simples) – Antepospreterito (Futuro do Pretérito Composto).

Одним із найбільш ґрунтовних досліджень, які присвячені функціонально-семантичному аналізу дієслівних форм, є робота Зененко М.А. [2]. Авторка наводить своє бачення поля акціональності в сучасній португальській мові. Спробуємо запропонувати власну розробку ФСП категорії футуральності португальської мови.

1. Макрополе Futuro

1.1. Мікрополе Futuro do Presente (Imperfeito, Simples)

Мікрополе імперфектного майбутнього утворюється синтетичними формами та виражає дію, яка відбудеться в невизначений період часу в плані майбутнього. Необхідно відзначити, що для португальської мови в плані майбутнього часу форма *Futuro simples do Indicativo* є базовою для співставлення з іншими формами майбутнього часу, її значення використовується для порівняння між тривалими, перфектними та перфектно-тривалими формами майбутнього часу, наприклад: "1.1. *Eu serei um especialista em linguística*".

Дія, що виражається формою імперфектного майбутнього, не обмежується. Вона відбудеться в невизначений період на лінії часу в майбутньому. Іншими словами, дія, що виражається формою імперфектного майбутнього, не має певного місця розташування в майбутньому. Її місце на лінії часу чітко не визначене.

Дія, що виражається тією чи іншою дієслівною формою імперфектного майбутнього, може бути визначеною, якщо поряд із нею є часові актуалізатори, які конкретизують місцезнаходження тих чи інших подій на лінії часу. У ролі таких часових індикаторів можуть виступати насамперед обставини часу, місцезнаходження або лексичні показники, що

локалізують ту чи іншу подію в певному проміжку часу, а також низка інших словосполучень, що виконують їхню функцію.

1.2. "*Amanhã eu acordarei cedo*".

1.3. "*Nós sempre / regularmente lembraremos nossa infância*".

1.4. "*No futuro, você poderá traduzir livremente de Português*".

Дія, що виражається цим часом, може бути як одноразовою, так і такою, що повторюється в майбутньому.

1.5. "*Amanhã de manhã lerei e-noticias*".

1.6. "*Todo dia eu leio e-noticias*".

Як відомо, при визначенні основного майбутнього значення тієї чи іншої дієслівної форми головним аспектом є віднесення дії до моменту мовлення. Дія може бути віддаленою або близькою до моменту мовлення, вона може займати великий або менший інтервал на лінії часу. Якщо брати за основу цей критерій, то істотним у значенні форм майбутнього є конкретність або абстрактність майбутньої дії; не її віддаленість або близькість до моменту мовлення, а те, що дія, яка виражена цією формою, настає після моменту мовлення: це дія, що має відбутися. Інші характеристики дієслівної форми, таким чином, є неістотними. Отже, хоча лексичні показники й відіграють певну роль у характеристиці часової перспективи дій, що мають відбутися, але вони жодним чином не впливають на основне значення форми імперфектного майбутнього.

Нормативні граматики португальської мови відзначають такі випадки вживання *Futuro do Presente (simples, imperfeito)*: 1) для вираження достовірної або можливої дії, що настає після моменту мовлення, наприклад:

1.7. "*Amanhã eu acordarei cedo*";

2) для вираження невпевненості (можливості, сумніву, припущення), наприклад:

1.8. "*Talvez eu tornarei-me um médico*";

3) для вираження форми ввічливості на цей момент часу, наприклад:

1.9. "*Sente-se, por favor*";

4) для вираження наказу, спонукання до дії, наприклад:

1.10. "*Aproxima-se, por favor*";

1.11. "*Aproxime-se, por favor*".

Крім того, для європейського варіанта португальської мови характерним є вираження майбутнього часу за допомогою форм *Presente do Indicativo*, а також різноманітних конструкцій по типу *ir + infinitivo*; *haver + de + infinitivo*; *ter + de + infinitivo* [2, с. 96–98, 102].

1.2. Модальність простого майбутнього часу

Семантична природа дії, що належить до різних часових планів, не може бути однаковою. Дія, що виражається формами теперішнього часу, характеризується більшим ступенем достовірності, ніж дія, що виражається формами майбутнього часу. Коли мовець відносить дію до одного з часових планів, він також відносить її до певного типу модальності. Ця модальність обов'язково має певну ознаку, яка походить від семантичної природи відповідної дієслівної форми. Так, для форми теперішнього часу, що характеризується ознакою визначеності дії, властивою є ознака визначеності. Так само ця ознака є характерною й для форм минулого часу.

Аналіз форм *Futuro Imperfeito* ілюструє наявність таких семантичних зон, які формують це мікрополе:

– *зона семантики темпоральності*. Ця зона вказує на дію, яка відбудеться в майбутньому, наприклад: 1.2.1. “*Cristiano visitará-nos na próxima semana*”. Але в розмовному мовленні ця форма може бути замінена часовою формою *Presente do Indicativo*, наприклад: 1.2.2. “*Cristiano visita-nos na próxima semana*”;

– *зона гіпотетичного майбутнього*. Майбутній час за своєю природою не є так званим «наявним» часом, він тільки настає, а тому містить у собі семантичні ознаки гіпотетичності та невизначеності дії. Здійснення дії в майбутньому завжди пов'язане з низкою обставин. Іноді імперфектне майбутнє набуває додаткової модальної ознаки – передбачуваності відносно дії в теперішньому часі. У такому разі форми імперфектного майбутнього є близькими до теперішнього часу (*Presente do Indicativo*) у його модальному значенні «теперішнє-припущення», наприклад:

1.2.3. “*Os turistas voltaram? Talvez eles voltarão*”.

1.2.4. “*Talvez eles voltam*”.

Як бачимо з прикладу, форма майбутнього часу не виражає дії, що стосується майбутнього часу. Значення форм майбутнього не протиставляється значенню форм теперішнього. У наведеному прикладі при вживанні форми імперфектного майбутнього робиться припущення щодо сучасного стану речей чи подій, які з точки зору мовця, можливо, є недостовірними. Тоді контекст слугує «фоном», на якому майбутнє переходить у теперішнє-припущення [2, с. 98]. На відміну від основної семантичної ознаки (наступності в зоні тем-

поральності), модальна ознака гіпотетичності семантично обмежена певним контекстом та певними ситуаціями. Характерною ознакою зони гіпотетичного майбутнього є те, що воно передається переважно третьою особою однини та множини. Це пояснюється самою природою цієї модальної ознаки, оскільки більш природним є робоче припущення відносно інших осіб або об'єктів, ніж відносно себе;

– *зона семантики спонукання*. Ця зона містить у своєму значенні низку вторинних ознак. В окремих випадках ця форма виступає в значенні наказового способу (*Imperativo*), виражаючи спонукання до дії, наприклад:

1.2.5. “*Volte aqui no próximo ano*”.

Imperfeito утворює, на нашу думку, окреме макрополе всередині ФСП футуральності в системі португальської мови, оскільки є самостійним способом разом з *Indicativo* та *Conjunctivo Imperfeito*. *Imperfeito* має одну зону перетину з *Futuro* та *Presente*, а саме: семантику спонукання, яка має ознаку категоричного наказу. Але слід звернути увагу на те, що схожість між імперативною дією, яка передається формою *Imperativo*, і аналогічною дією, яка передається формою *Futuro imperfeito*, існує тільки на перший погляд. Тут немає жодної схожості. Імператив виражає категоричне спонукання до дії, а часовий план передається формою *Presente*. Уживання форми *Futuro imperfeito* означає, окрім спонукання, спрямованість дії в майбутнє. Уживання майбутнього часу замість наказового способу не відповідало б конкретній мовленнєвій ситуації, яка вимагає невідкладного виконання наказу, а не його відкладення на невизначений час у майбутньому. Військові команди, накази, які вимагають миттєвого виконання, у формі *Futuro imperativo* повністю втрачають сенс, тому завжди передаються формою *Imperativo*.

2. Мікрополе *Presente do Indicativo*

У попередніх пунктах дослідження вже було продемонстровано взаємний перетин семантичних зон темпоральності й модальності в плані гіпотетичності та спонукальності у вживанні граматичних форм *Futuro Imperativo* та *Presente do Indicativo*. Дійсно, з точки зору часової перспективи дії можливим є як використання форми майбутнього часу, так і форми теперішнього часу. Однак із точки зору загальної характеристики дії вільний вибір форми не можна застосовувати. Форми майбутнього та теперішнього часу дуже відрізняються на лінії їхньої модальної характеристики. Ознака припущення, яка

притаманна формам майбутнього часу, не виявляє себе в семантичній структурі форм теперішнього часу. Навпаки, форма теперішнього часу знімає відтінок припущення, який притаманний майбутньому, зберігаючи при цьому ознаку визначеності, яка виходить на перший план і підсилює модальний бік висловлювання. Зв'язок дій із теперішнім часом виявляє себе в значенні необхідності, категоричності твердження впевненості, запланованості. Саме тому теперішній час у значенні майбутнього часто вживається в різних інформаційних повідомленнях, наприклад:

2.1. “O Presidente de Portugal na quarta-feira se reúne com o novo presidente dos Estados Unidos”.

Отже, при вживанні теперішнього часу в значенні майбутнього в португальській мові спостерігається певний перетин семантичних зон: темпоральності, модальності в плані гіпотетичності та спонукальності. Але на відміну від форм майбутнього часу, форми теперішнього часу замість відтінку невпевненості та припущення, які притаманні зоні семантики темпоральності майбутнього часу, набувають модальної ознаки визначеності, а гіпотетична дія, яка передається формами майбутнього часу, набуває відтінку визначеності та впевненості. Загалом формам теперішнього часу в значенні майбутнього притаманна ознака категоричності, яка відсутня в формах майбутнього часу, але за умов уживання будь-яких обставин або лексичних показників майбутнього часу, наприклад: 2.2. “Os turistas voltarão amanhã”.

3. Макрополе *Conjunctivo*

Як зазначалося в п. 1.1., категорія майбутнього тісно пов'язана з низкою понять, що виходять за межі дійсного способу, як, наприклад, у випадку з наказовим способом. Такі поняття, як припущення, необхідність, спонукальність та інші, з якими пов'язана категорія майбутнього, належать до царини *Conjunctivo* та *Imperativo*.

Presente de Conjunctivo може виражати майбутню дію. І так само, як і *Presente do Indicativo*, позначаючи майбутню дію, надає їй додатковий відтінок визначеності, наприклад:

3.1. “Eu quero que você seguramente vá para o Brasil”.

3.2. “Embora eu vou dizer a verdade, eu tenho medo que você não vai acredite em mim”.

Найбільш типовим оточенням, у якому *Presente de Conjunctivo* виражає дію щодо

майбутнього – це складне умовне речення, наприклад:

3.3. “Se você precisa de um meu auxílio só me chame”.

Дієслово в головному реченні вживається в формі імперфектного майбутнього, а в підрядній частині – теперішня форма кон'юнктива. Кон'юнктив асимілює своє значення зі значенням дієслова головного речення. Асиміляція в такому випадку характеризується двома аспектами. З одного боку, кон'юнктив втрачає свою модальну характеристику, притаманну цьому способу. Така ознака нейтралізується під впливом індикативного значення, яке міститься в семантиці форми імперативного майбутнього, унаслідок того, що ФСП кон'юнктива перетинається з ФСП дійсного способу, потрапляючи в його царину. З іншого боку, відбувається часове уподібнення семантики кон'юнктива, яка асимілюється з майбутнім головного речення.

Якщо слідувати такій логіці, можна припустити, що майбутнє форм імперфектного та перфектного майбутнього кон'юнктива (*Futuro do Conjunctivo Simple*, *Futuro do Conjunctivo Composto*) у підрядній частині речень є відповідно варіантом майбутнього, що керується формами імперфектного та перфектного майбутнього в головному реченні.

4. Мікрополе *Antefuturo (Futuro Composto)*

Перфектне тривале майбутнє насамперед надає дії аспектуальну характеристику. *Antefuturo* здатне передавати також майбутню перфектно-тривалу дію. Це свідчить про те, що в португальській мові не існує істотної різниці між майбутнім перфектним та майбутнім перфектно-тривалим. Семантико-темпоральна структура перфектно-тривалого майбутнього має такі характеристики: загально-часову, припущення, передування, представлення тривалості в вигляді періоду.

Нині перфектно-тривале майбутнє не використовується у своєму часовому аспектуальному значенні. Значення перфектно-тривалої форми визначається як вираження дії в тривалому періоді часу, який передуює часовій точці в царині майбутнього. Дію, яка позначає перфектно-тривале майбутнє, мовець представляє як процес у завершеному періоді: дія доходить до кінцевої точки періоду, що передуює іншому, та може закінчуватися в цій точці або триває після цієї точки, наприклад: 4.1. “Eu acho que ele terá tido exames”.

Імперфектне майбутнє, на відміну від перфектного майбутнього, – абсолютний час, оскільки його дія в майбутньому не співвід-

носитися з жодною іншою дією на лінії часу в майбутньому. Отже, форма імперфектного майбутнього є більш самостійною, ніж перфектне майбутнє.

Семантична структура перфектної форми характеризується такими ознаками: загально-часове значення, припущення та передування. Основною семантичною ознакою в семантичній структурі майбутнього перфектного часу є ознака по лінії категоріальної часової співвіднесеності – «передування». Таким чином, першою семантичною зоною в цьому мікрополі є передування дії в царині майбутнього часу. Конкретизація моменту часу, якому передують дії, здійснюється за допомогою лексичних засобів – обставин часу та сполучників часу (*quando* і т. д.).

4.2. “*Quando chegarmos, ele já terá passado no exame*”.

4.3. “*Assim que eu terminarei este artigo, eu terei chamado*”.

Стосовно модального вживання цього граматичного часу, *Futuro Composto* може виражати передбачувану дію в минулому, упевненість або навпаки, невпевненість, припущення, сумнів. Слід відзначити, що модальний аспект виявляє себе частіше, ніж часовий.

5. Макрополе *Pospretérito*

Це макрополе формується двома мікрополями, одне з яких утворюється синтетичними формами та має імперфектну аспектуальність, а інше утворюється аналітичними формами та має перфектну аспектуальність.

Нормативні граматики португальської мови відзначають такі випадки вживання *Pospretérito*:

– вираження достовірної або можливої дії, яка настає після іншого моменту мовлення в минулому;

– вираження форми ввічливості в теперішній момент часу;

– вираження здивування або обурення в питальних або окремих реченнях;

– вираження дії, яка обумовлюється, якщо вона стосується теперішнього часу для вираження нереальної умови.

5.1. Мікрополе *Futuro do Pretérito: Condicional Simples – Indicativo Cópretérito*

Це мікрополе передається граматичними формами *Condicional Simples – Indicativo Cópretérito* та передає умову або ввічливу форму при волевиявленні в плані теперішнього часу.

5.1.1. “*Eu beberia um copo de vinho*”.

5.1.2. “*Eu beberia um copo de vinho, se você me oferecia*”.

Слід відзначити, що форми *Pospretérito* можуть замінятися формами *Cópretérito* дійсного способу для вираження дії, що обумовлюється в головному складнопідрядному реченні, наприклад:

5.1.3. “*Eu bebia um copo de vinho, se você me oferecia*”.

5.2. Мікрополе *Antepospretérito: Futuro do Pretérito Composto – Pretérito mais-que-perfeito*

У мікрополі *Antepospretérito* функціонує аналітична форма з перфектною аспектуальністю, яка утворюється за допомогою *Futuro do Pretérito Composto + Pretérito mais-que-perfeito* і так само, як і семантична форма *Antefuturo* (див. п. 4), уживається в темпоральному та модальному значеннях для вираження:

– майбутньої дії в минулому, яка передують іншій дії в майбутньому, наприклад:

5.2.1. “*Ontem eu lembrava que eu teria ido ao restaurante*”.

Але, як і *Antefuturo*, *Antepospretérito* частіше реалізується в модальному значенні, ніж у темпоральному. Такий процес характеризується втратою перфектної аспектуальності, наприклад:

5.2.2. “*Eu fora ao restaurante ontem se eu teria convidado*”.

Так, можна відзначити дві характеристики цієї часової форми: 1) часто вживання цієї форми передає семантику модальності, а не темпоральності; 2) деякі з цих форм можуть бути замінені формами *Antecópretérito*, не замінюючи значення форм (така сама тенденція спостерігається й із *Pospretérito – Cópretérito* замість *Condicional Simples*), наприклад:

5.2.3. “*Convidáramos os mais hóspedes se de soubéramos quantas pessoas quizeram nos encontrar*”.

Ця остання особливість свідчить про те, що форми *Cópretérito* та *Antecópretérito* мають свою модальну семантику та стають синонімами відповідних форм *Condicional Simples* та *Pretérito Composto*. Така поліфункціональність вищезазначених форм призводить до формування периферійної зони *Cópretérito* та *Antecópretérito* з додатковою модальною семантикою. Зазначений стан речей здатен згодом призвести до поступового витіснення з мовлення форм *Condicional Simples* та *Futuro do Pretérito* аж до повної уніфікації модального: *Condicional Simples = Cópretérito; Futuro do Pretérito Composto = Antecópretérito*.

Висновки з проведеного дослідження. Часова парадигма функціонально-семан-

тичного поля категорії футуральності в сучасній португальській мові складається з чотирьох макрополів: *Futuro*, *Pospretérito*, *Conjunctivo* та *Imperativo*, які формуються мікрополями, семантичними зонами та однією периферійною зоною, яка виникла на базі *Condicional* у результаті процесу уніфікації та полісемантики значення умовного способу. Семантичні зони утворюються відповідними семантичними категоріями: темпоральності, модальності та аспектуальності. Усередині кожного з макрополів спостерігається їх перетин, що вказує на наявність поліфункціональності та полісемантики в сучасній парадигмі поля футуральності. Особливістю поліфункціональності форм категорії футу-

ральності є майже повний перетин значень категорії модальності, за винятком значення спонукальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Иванова Л.П. Курс лекций по общему языкознанию : [науч. пос.] / Л.П. Иванова. – К. : Освіта України, 2006. – 312 с.
2. Зененко М.А. Функционально-семантическое поле акциональности в современном португальском языке (изъявительное наклонение) : дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: 10.02.05 «Романские языки» / М.А. Зененко. – М., 2006. – 130 с.
3. Ткачук В.М. Теорія суб'єктивної модальності : [монографія] / В.М. Ткачук. – Тернопіль : Підручники й посібники, 2003. – 240 с.